

بررسی عوامل مرتبط با تمایل به اشتغال مجدد بازنشستگان نیروهای مسلح

دکتر مجتبی اسکندری*

موسی خدمتگزار خوشدل**

تاریخ دریافت: ۸۷/۱۲/۱۹

تاریخ پذیرش: ۸۸/۰۶/۱۶

چکیده

بازنشستگی، مرحله‌ای از زندگی انسان است که به‌عنوان دوران پس از اشتغال مورد توجه مدیریت، جامعه‌شناسی کار و شغل و روان‌شناسی اجتماعی قرار گرفته است. لازم است ابعاد مختلف و مسایل دوران بازنشستگی مورد مطالعه و پژوهش قرار گیرد تا علت استرس‌ها، نگرانی‌ها و نارضایتی‌های این دوران شناسایی و برای رفع آن چاره‌جویی گردد. آنالیز داده‌های گردآوری شده، نشان می‌دهد که ۱۵/۵ درصد از بازنشستگان جامعه‌ی آماری درخواست بازگشت به‌خدمت داشته‌اند. در آزمون فرضیه‌های تحقیق نیز مشخص گردید که بیش‌تر ابعاد فردی، سازمانی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی شناسایی شده بر متغیر اعاده به‌خدمت تأثیرگذار می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: کار؛ بازنشستگی؛ بازگشت به‌خدمت؛ عوامل اقتصادی؛ عوامل اجتماعی؛ عوامل فردی؛ عوامل سازمانی.

* - نویسنده مسئول: استادیار گروه مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین(ع)

Dreskandari2000@yahoo.com

** - دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

مقدمه

با وجود آن که در بیش‌تر کشورهای جهان، افراد بازنشسته، دوران بازنشستگی خود را به‌دور از نگرانی برای تأمین معاش سپری کرده و به‌عنوان «شهروندان ممتاز جامعه» از منزلت اجتماعی خاصی برخوردارند، در ایران، بازنشستگی به‌گونه‌ای است که به‌دلیل مشکلات معیشتی و هزینه‌های بالا، به دشوارترین دوران زندگی اغلب مردم بدل شده است و عمده‌ترین دغدغه‌ی افراد بازنشسته، این است که به‌جای استراحت یا مسافرت، در اندیشه‌ی یافتن کار جدیدی باشند تا بتوانند با ایجاد درآمد، از عهده‌ی تأمین هزینه‌ی سنگین مخارج زندگی برآیند.

شاغلان در ایران، به دلایل مختلف از جمله مشکلات معیشتی، به‌خصوص کارکنان دولتی تمایل به بازنشسته شدن ندارند؛ در صورتی که قاعدتاً شروع دوران بازنشستگی، به‌عنوان یک دوره‌ی کامل آرامش، به‌دلیل فراهم ساختن فرصت کافی برای تفریح، استراحت و مسافرت برای افرادی که حدود ۳۰ سال فعالیت مستمر داشته‌اند، می‌باید مطلوب باشد. خلأ ناشی از بازنشستگی، موجب بروز عوارض شدیدی برای فردی می‌شود که مدت‌ها به‌طور مداوم کار کرده و یک‌باره از سازمان خود فاصله می‌گیرد. بنابراین، تمایل برای بازگشت به‌خدمت بالا می‌رود.

«تحقیقات نشان می‌دهد که غیرفعال شدن افراد بازنشسته، باعث بروز مشکلات روحی متعدد، از جمله اشکال در روابط خانوادگی، نگرانی از آینده، منزوی شدن، احساس ناامیدی، احساس بی‌مصرفی، اشکال در خواب، احساس تنهایی، ضعف حافظه، اشکال در روابط جمعی و تشدید دردهای جسمانی می‌شود و این مسأله بسیار طبیعی است؛ زیرا، غیرفعال کردن یک فرد، سبب آسیب‌پذیری او می‌شود. از لحاظ اقتصادی نیز، درآمد فرد بازنشسته کاهش پیدا می‌کند و اغلب به مشاغل روی می‌آورد که متناسب با شأن و منزلت وی نیست» (موسایی، ۱۳۸۳).

سازمان به‌لحاظ حقوقی و اخلاقی در برابر کسانی که سال‌های درازی از عمر خود در آن خدمت نموده‌اند، مسؤولیت دارد. کم‌توجهی به بازنشستگان سازمان و وضعیت نامطلوب آن‌ها، باعث نگرانی و عدم اطمینان کارکنان فعلی نسبت به آینده می‌شود و کاهش بهره‌وری را به‌دنبال خواهد داشت. برای پیش‌بینی و پیش‌گیری از مشکلات، با مدیریت صحیح منابع انسانی، می‌توان آمادگی لازم را برای پذیرش نقش بازنشستگی در افراد به‌گونه‌ای فراهم نمود، تا آسیب‌های احتمالی در این خصوص کاهش یابد و زمینه‌ی خروج تدریجی و آرام کارکنان با سابقه‌ی بالا از سازمان فراهم شود.

مفاهیم اساسی تحقیق

- کار^۱: جوهر انسان، کار اوست و کار، یکی از مهم‌ترین ارزش‌های جوامع محسوب می‌گردد. در فرهنگ‌های مختلف بر ارزش و اهمیت کار تأکید فراوانی شده است. همه‌ی جوامع بشری، در نفی‌تن‌پروری و تن‌آسایی می‌کوشند. «ماکس وبر» گسترش سرمایه‌داری و توسعه در جوامع پروتستانی را با ترویج روحیه‌ی کار و مذمت بی‌کاری توأم دانسته و می‌گوید: «اگر تو زندگی را دوست داری، زمان را اسراف نکن؛ زیرا زمان، جوهر حیات است. زمان غیرمفید را برای خواب مصرف کن» (وبر، ۱۳۷۴: ۵۱-۵۲).

- بازنشستگی^۲: «بازنشستن: برکنار رفتن از کار و خدمت، تقاعد، گوشه‌گیری کردن. بازنشسته: کسی که در پیری یا پس از مدت‌های طولانی یا به‌علل دیگر، از کار برکنار برود و از حقوق بازنشستگی استفاده کند» (فرهنگ فارسی معین).

به‌طور کلی، بازنشستگی، دوره‌ای است پس از اتمام سال‌های خدمت که به‌مقررات و شرایط استخدامی موجود هر سازمان بستگی دارد. در تمام دنیا، بازنشستگی امری ضروری و حیاتی برای بشر تلقی می‌گردد.

- درخواست بازگشت به خدمت: به تقاضای آن‌دسته از بازنشستگانی گفته می‌شود که پس از صدور حکم بازنشستگی، خواهان بازگشت به محل خدمت خویش می‌باشند یا تمایل به اتمام دوران بازنشستگی و برگشت به کار دارند.

- حمایت اجتماعی: «جرالد کاپلان»^۳ یکی از نخستین کسانی است که به مفهوم حمایت اجتماعی پرداخته است و بر منافع روان‌شناختی حمایت اجتماعی تأکید دارد. کاپلان، ادعا می‌کند که حمایت اجتماعی به افراد کمک می‌کند تا از طریق فراهم کردن بازخوردهایی در رابطه‌ی تعاملی با سایرین، این احساس در آنان که وجود آید که آنان توانایی تسلط بر محیط خویش را دارند. لذا، وی، این امر را یک فرض مسلم می‌داند که حمایت اجتماعی واقعاً اهمیت دارد؛ زیرا منابع عدیده‌ای را برای افراد فراهم می‌سازد که افراد از طرق دیگر نمی‌توانند این منابع مهم را به‌دست آورند.» (کاپلان، ۱۹۷۴: ۱۹-۱۰).

1- Work
2- Retirement
3- Caplan

«کسل»^۱ یکی دیگر از پیشگامان ایده‌ی حمایت می‌باشد که معتقد به بسیج حمایت اجتماعی است و از آن به‌عنوان یک دستورالعمل مداخله در زندگی و کاهش فشارهای محیطی یاد می‌کند و در مورد حمایت اجتماعی تأکید عمده‌ی او بر روی بازخوردهای اجتماعی (مانند نظریه‌ی کاپلان) می‌باشد (کسل، ۱۹۷۴: ۲ و ۴۷۱).

حمایت اجتماعی هم‌چنین می‌تواند متقابل و تعاملی باشد و به افراد این امکان را ببخشد که در پس این حمایت‌ها، به درک بهتری از خویش دست یابند و در جهت شکوفایی بیش‌تر بکوشند. در این راستا «کوب»^۲ حمایت اجتماعی را به‌میزان برخوردارگی از محبت، مساعدت و توجه اعضای خانواده و دوستان و سایر افرادی می‌داند که فرد از آن‌ها برخوردار است (کوب، ۱۹۷۶: ۳۰۰). منابع ارایه‌دهنده‌ی حمایت‌های اجتماعی نیز می‌توانند گسترده باشند و محیط خانواده، گروه هم‌سالان و دوستان، خویشاوندان و همکاران و... را دربرگیرند؛ یعنی، همه‌ی افرادی که می‌توانند فرد را به‌گونه‌ای یاری رسانند، به‌عنوان منابع حمایت اجتماعی مطرح هستند.

- منزلت اجتماعی: به‌عنوان یکی از متغیرهای اجتماعی مؤثر بر درخواست بازگشت به‌خدمت در قالب دو بعد میزان احترام به فرد بازنشسته و میزان تأیید و پذیرش فرد بازنشسته در شش زمینه‌ی: خانواده، همکاران سابق، دوستان، همسایگان، فامیل و جامعه تعریف شده است.

- پذیرش نقش بازنشستگی: به‌عنوان یکی از متغیرهای اجتماعی مؤثر بر درخواست بازگشت به‌خدمت به‌عنوان میزان قبول نمودن و پذیرش نقش بازنشستگی در هفت زمینه‌ی: فرد، همسر، فرزندان، همکاران سابق، دوستان، همسایگان، فامیل تعریف شده است.

- متغیرهای روان‌شناختی مؤثر بر درخواست بازگشت به‌خدمت: در این پژوهش، متغیرهای روان‌شناختی مؤثر بر درخواست بازگشت به‌خدمت در قالب ۱۰ بُعد: اضطراب و نگرانی، احساس افسردگی، احساس ناامیدی، احساس پوچی و بیهودگی، احساس بی‌مصرفی، احساس حقارت، احساس انزوا و تنهایی، احساس بی‌هویتی، احساس بی‌هدفی و هم‌چنین برآورده نشدن انتظارات معنوی و فرامادی در طول دوران خدمت تعریف شده است.

1- Retirement
2- Cobb

چارچوب نظری تحقیق

با استفاده از پژوهش علی بخشی (۱۳۸۴) با عنوان «نیازسنجی فرهنگی بازنشستگان یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران» متغیرهای میزان تحصیلات بازنشستگان، درجه، جایگاه خدمتی، سمت قبلی، جنسیت، میزان حقوق، سن، اوقات فراغت، رضایت از زندگی، میزان مشکلات اقتصادی، مشکلات خانوادگی، میزان رفتن به سفرهای زیارتی، تفریحی، سیاحتی و امکان شرکت در مراسم دعا، جشن‌ها و مراسم شاد و تفریحی و میزان اضطراب و نگرانی، افسردگی و ناامیدی و روحیه دنیاطلبی و تجمل‌گرایی، به‌عنوان متغیرهای مستقل بر زندگی بازنشستگان مورد بررسی قرار گرفت.

با الهام از پژوهش موسایی (۱۳۸۳) با عنوان «آثار اجتماعی و روحی بازنشستگی اعضای هیأت علمی» متغیرهای افسردگی، نگرانی از آینده، احساس پوچی و بی‌مصرفی، اشکال در روابط خانوادگی، انزوایی، ناامیدی، احساس حقارت و نداشتن مسکن مناسب به‌عنوان متغیرهای اثرگذار بر زندگی بازنشستگان مورد بررسی قرار گرفت.

با نگاهی به تحقیق «بهره‌مندی بازنشستگان شهر تهران از خدمات ویژه‌ی اوقات فراغت» که توسط دواتی و جمالی (۱۳۸۳) به انجام رسیده است، تأثیر متغیرهای اوقات فراغت، جنسیت، تحصیلات، درآمد بازنشستگی و میزان رضایت از زندگی بازنشستگی بر درخواست بازگشت به‌خدمت مورد توجه قرار گرفت.

با استفاده از پژوهش «وضعیت زندگی روزمره به دنبال بازنشستگی در اصفهان» که توسط عابدی، محمدی و پاک‌نژاد (۱۳۸۰) به انجام رسیده است، متغیرهای میزان ارتباطات اجتماعی، دارا بودن شغل ثابت یا پاره وقت بعد از بازنشستگی، میزان رضایت از زندگی، به‌عنوان عوامل دخیل در تمایل به بازگشت به‌خدمت مورد مطالعه قرار گرفت.

جدول ۱- نظریات رایج سالمندی و بازنشستگی

نظریه	توضیح
نظریه‌ی عدم تعهد	بنا بر نظریه‌ی عدم تعهد، سالمندی با عدم تعهد متقابل فرد و جامعه همراه است. فرد رفته‌رفته از مداخله در زندگی اجتماعی باز می‌آید و اجتماع نیز کم‌تر از پیش، انواع مختلف امتیازات را به او عرضه می‌دارد. برخی گمان می‌کنند که خود سالمندان فرایند عدم تعهد را شروع می‌کنند و برخی دیگر معتقدند که این جامعه است که به تدریج سالمندان را وادار می‌کند تا خود را از زندگی فعال کنار بکشند.
نظریه‌ی فعالیت	هدف این نظریه، مورد توجه قراردادن مسایل اجتماعی و علل دقیقی است که در عدم سازگاری اشخاص سالمند سهیم هستند. اگرچه برخی نقش‌ها از سالمندان سلب شده، نقش‌هایی که برای آنان باقی مانده، به روشنی تعریف نشده است. ابهامی که از این امر ناشی می‌شود، فرد را به حالت «بی‌نظمی طبیعی» می‌کشاند. فرد دیگر نه هدفی دارد و نه هویتی. بنابر نظریه‌ی فعالیت، اگر نقش‌های جدیدی جانشین نقش‌های قدیمی نشود، این بی‌نظمی دایمی خواهد شد و فرد نه تنها با موقعیت؛ بلکه با خودش نیز ناسازگار و بیگانه خواهد شد.
نظریه‌ی محیط اجتماعی	گوپریوم ^۱ معتقد است که رفتار دوران سالمندی، به برخی شرایط زیستی و اجتماعی بستگی دارد. در واقع، محیطی که سالمند در آن زندگی می‌کند، نه تنها بافت اجتماعی با هنجارهای خود را در بر می‌گیرد؛ بلکه موانعی از نوع مادی و مشاغل را نیز که از سوی افراد سالمند عرضه می‌گردد، شامل می‌شود. براساس این نگرش، سه عامل مهم بر سطح فعالیت فرد سالمند تأثیر می‌گذارد: سلامتی، اوضاع مالی و پشتیبانی‌های اجتماعی
نظریه‌ی تداوم	در تضاد با تصویر تیره‌ای که نظریه‌ی محیط اجتماعی رسیم می‌کند، اشلی ^۲ عقیده دارد که آخرین مرحله‌ی زندگی دنباله‌ی مراحل قبلی است. موقعیت‌های اجتماعی می‌تواند نوعی ناپوستگی باشد؛ اما سازگاری و سبک زندگی، اصولاً از طریق سبک‌ها، عادات و ذوق‌هایی که در تمام طول زندگی کسب شده است، تعیین می‌شود. بنابر نظریه‌ی تداوم، عادات، سلیقه‌ها و سبک‌های شخصی که در جریان زندگی فراهم شده است، تا زمان پیری باقی می‌ماند و بهترین نشانه برای پیش‌بینی رفتارهای فرد در یک موقعیت معینی همواره رفتار قبلی اوست. سازگاری اجتماعی با سالمند با بازنشستگی یا رویدادهایی از همین نوع، اصولاً توسط گذشته معین می‌شود.
اشخاص سالمند به‌عنوان فرهنگ فرعی	به نظر رز ^۳ مشخصات مشترک سالمندان و انزوای آن‌ها بیانگر این مطلب است که آن‌ها گروه اجتماعی جداگانه‌ای را شکل می‌دهند و این فرهنگ - فرعی دارای تمام صفات ویژه‌ی هر گروه منزوی است. هم‌چنین دارای مجموعه هنجارهایی است که بر رفتار گروه حکومت می‌کند.
اشخاص سالمند به‌عنوان گروه اقلیت	عقاید اشتراک ^۴ شباهت زیادی به نظرات «رز» دارد، با این‌همه، او معتقد است که در اجتماع ما افراد سالمند از لحاظی مجبورند اقلیتی را به وجود آورند. علاوه بر این، نقاط ضعفی به این گروه اقلیت نسبت داده می‌شود که به هر قیمتی باید از آن‌ها اجتناب شود.

منبع: میشارا و رایدل، (۱۳۷۱: ۷۲-۶۶)

- 1- Guberium
- 2- Atchly
- 3- Rose
- 4- Stribe

با الهام از پژوهش «بررسی وضعیت آمادگی پرستاران برای بازنشستگی در امریکا» که توسط «مور» و «بایردی» اجرا شده است، متغیرهای «نگرانی نسبت به آینده» و «عدم اطمینان نسبت به آینده» در ارتباط با «تمایل بازگشت به خدمت در بین بازنشستگان» مورد مطالعه قرار گرفت (علی بخشی، ۱۳۸۴: ۸-۹؛ به نقل از: مور و بیوردی^۱، ۱۹۹۵)

در رابطه با لزوم برگزاری دوره‌های آموزشی قبل از بازنشستگی «کلی و سوئیشر»^۲ مطالعه‌ای با عنوان فرایند انتقال به بازنشستگی در پرستاران انجام دادند که متغیر آمادگی برای پذیرش نقش بازنشستگی در این تحقیق نیز مورد مطالعه قرار گرفت. (علی بخشی، ۱۳۸۴: ۸-۹؛ به نقل از: کلی و سوئیشر، ۱۹۹۸).

با توجه به پژوهش «عوامل مؤثر بر اعتماد به نفس و افسردگی در میان شاعلان و بازنشستگان» که توسط «ریتزس»^۳ انجام شد، متغیر «نگرانی نسبت به آینده» در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفت. (علی بخشی، ۱۳۸۴: ۸-۹؛ به نقل از: ریتزس).

در تحقیق شارپلی^۴ با عنوان «بهره‌گیری از دریافت شخصی عوامل تنش‌زا در ایجاد مقیاس‌هایی برای بازنشستگی»، متغیرهای وضعیت مالی، روابط خانوادگی و ارتباطات اجتماعی، به‌عنوان عوامل اثرگذار در بازگشت به خدمت مورد مطالعه قرار گرفت (علی بخشی، ۱۳۸۴: ۸-۹؛ به نقل از: شارپلی).

با نگاهی به مطالعه‌ی اسمیت^۵ با عنوان «انتقال به بازنشستگی و زندگی خانوادگی در سال‌های آینده»، میزان اثرگذاری متغیرهای «حمایت اجتماعی خانواده» و «آمادگی پذیرش نقش بازنشستگی» در این پژوهش در رابطه با متغیر وابسته مورد آزمون قرار گرفت (علی بخشی، ۱۳۸۴: ۸-۹؛ به نقل از: اسمیت، ۱۹۹۸).

با استفاده از تحقیقات مربوط با مسایل اقتصادی بازنشستگان شامل: (صفرعلی، ۱۳۷۴) با عنوان «طرح ایجاد بیمه‌های تکمیلی بازنشستگی برای اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های سراسر کشور»، موسایی (۱۳۸۳) با عنوان «مشکلات اجتماعی اقتصادی اعضای هیأت علمی بازنشسته‌ی

1- Moor & Biordi
2- Kelly & Swisher
3- Reitzes
4- Sharply
5- Smith

دانشگاه تهران»، کریمی (۱۳۷۵) با عنوان «بررسی مشکلات فرهنگیان بازنشسته‌ی استان مرکزی»، فیروز (۱۳۸۰) با عنوان «بررسی وضعیت اجتماعی اقتصادی بازنشستگان گمرک»، وضعیت اقتصادی بازنشستگان به‌عنوان یکی از متغیرهای مؤثر بر بازنشستگی مطالعه گردید.

در تحقیقات مربوط به وضعیت سلامتی بازنشستگان، از مطالعه‌ی (عابدی و همکاران، همان؛ به‌نقل از لی و شیهان^۱، ۱۹۸۹: ۲۲۸-۲۳۲)، متغیر تندرستی بازنشستگان به‌عنوان عامل مؤثر در خوشنودی فرد از زندگی بعد از بازنشستگی مورد مطالعه قرار گرفت.

در نظریه‌ی «عدم تعهد» مشخص گردید که امتیازات ارایه شده به فرد در دوران بازنشستگی کم‌تر می‌شود و به نوعی اعمال محدودیت را برای فرد مورد تأکید قرار می‌دهد. در نظریه‌ی «فعالیت» روشن شد که فرد سالمند، دچار بی‌نظمی طبیعی، بی‌هویتی و بی‌هدفی می‌شود که روشن‌کننده‌ی نوعی «ناامیدی و بیم از آینده» در افراد بازنشسته می‌باشد و لذا متغیر «ناامیدی و بیم از آینده» مورد توجه پژوهش قرار گرفت.

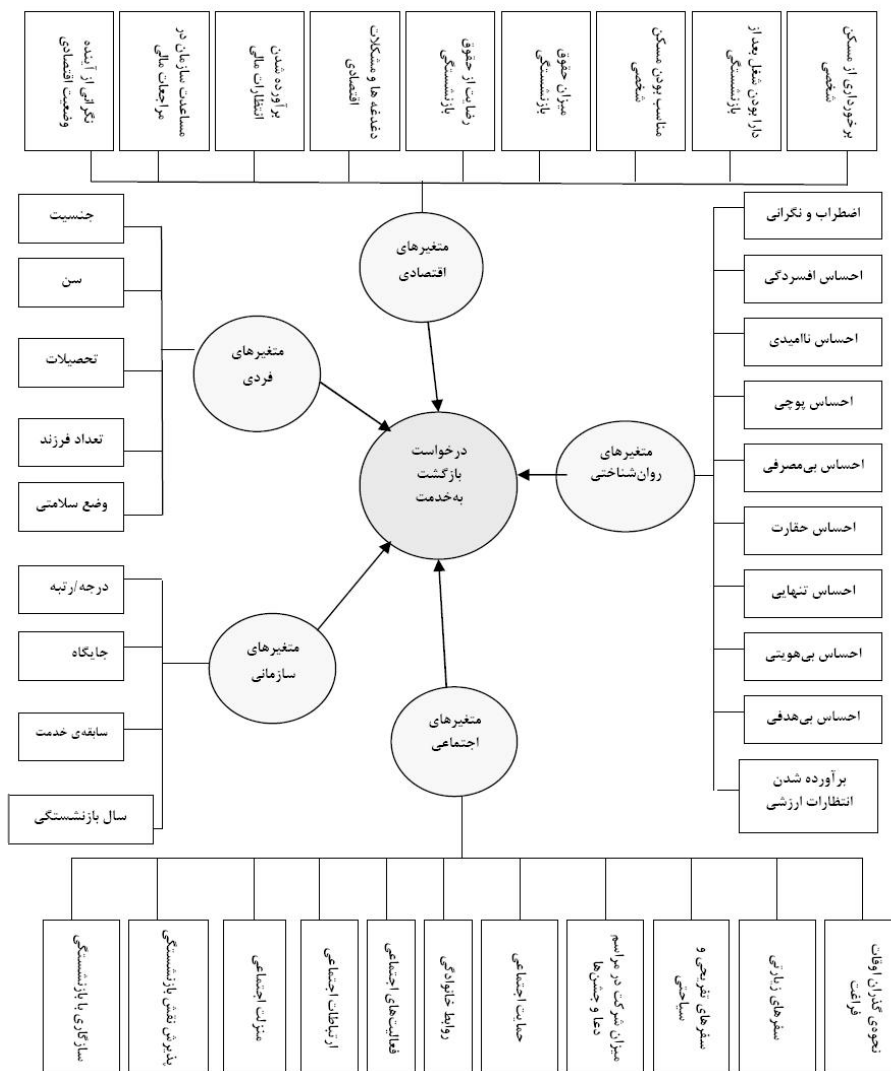
در نظریه‌ی «محیط اجتماعی» آمده است که محیط زندگی فرد سالمند و بازنشسته، موانعی از نوع مادی و شغلی را به فرد تحمیل می‌نماید که اعمال محدودیت و کاهش مزایا و حقوق فرد بازنشسته را به ذهن متبادر می‌سازد و از سه متغیر مهم «سلامتی»، «اوضاع مالی» و «حمایت اجتماعی» نام برده می‌شود که هر سه متغیر در این تحقیق نیز در رابطه با متغیر وابسته مورد آزمون قرار گرفت.

در نظریه‌ی «فرهنگ فرعی»، افراد بازنشسته و سالمند به‌عنوان گروه‌های منزوی و حاشیه‌ای مطرح می‌شوند که می‌تواند موجبات ناامیدی و ترس از آینده را فراهم سازند و در نظریه‌ی «اشخاص سالمند به‌عنوان گروه اقلیت» نیز افراد سالمند به‌عنوان گروه‌های اقلیت و دارای ضعف‌های مختلف، زیاد می‌شوند. حاشیه‌ای بودن و در اقلیت بودن افراد بازنشسته، می‌تواند به‌عنوان عواملی مهم فرد را به سمت اشتغال مجدد سوق دهد و لذا از این تئوری نیز متغیر «ناامیدی و بیم از آینده» مورد استفاده قرار گرفت.

این پژوهش از تئوری حمایت اجتماعی نیز بهره گرفت تا بتواند هم جنبه‌های غیررسمی حمایت اجتماعی و هم بعد رسمی حمایت اجتماعی و میزان دریافت آن توسط بازنشستگان را مورد سنجش قرار دهد.

بررسی عوامل مرتبط با تمایل به اشتغال مجدد بازنشستگان نیروهای مسلح

نمودار ۱- مدل مفهومی تحقیق

در تئوری تکاملی خانواده، مشخص شد که بازنشستگی به ندرت بدون مشکل خواهد بود؛ زیرا تغییر در تمام ابعاد زندگی به وقوع خواهد پیوست و مطابق این تئوری، می‌توان به این دست آورد رسید که در تبیین علل مؤثر در گسترش درخواست بازگشت به خدمت نقش خانواده مهم است و «میزان تطبیق‌پذیری خانواده‌ی فرد بازنشسته با شرایط جدید»، به‌عنوان یکی از متغیرهای مستقل پژوهش مورد توجه قرار گرفت.

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق در مطالعه‌ی حاضر پیمایشی است و جمع‌آوری داده‌ها، با استفاده از پرسش‌نامه صورت گرفته است.

فرضیه‌های تحقیق

۱. بین متغیرهای فردی و درخواست بازگشت به خدمت، رابطه وجود دارد.
۲. بین متغیرهای سازمانی و درخواست بازگشت به خدمت، رابطه وجود دارد.
۳. بین متغیرهای اقتصادی و درخواست بازگشت به خدمت، رابطه وجود دارد.
۴. بین متغیرهای اجتماعی و درخواست بازگشت به خدمت، رابطه وجود دارد.
۵. بین متغیرهای روان‌شناختی و درخواست بازگشت به خدمت، رابطه وجود دارد.

روایی و پایایی

در این تحقیق، برای برآورد روایی ابزار اندازه‌گیری تحقیق، از روش خبره استفاده شده است. خبرگان مورد نظر، با ۸۰ درصد توافق روایی، مدل مفهومی تحقیق را تأیید کردند. برای برآورد پایایی ابزار تحقیق، از روش «آلفای کرونباخ» استفاده گردیده است. آلفای کرونباخ متغیر تمایل به بازگشت به خدمت با ۰/۸۴، متغیرهای فردی با ۰/۸۵، متغیرهای سازمانی با ۰/۸۰، ابعاد اقتصادی با ۰/۷۶، ابعاد اجتماعی با ۰/۸۱ و ابعاد روان‌شناختی با ۰/۷۷ تأیید گردید.

جامعه‌ی آماری، نمونه‌ی آماری، شیوه‌ی نمونه‌گیری

جامعه‌ی آماری تحقیق، شامل کلیه‌ی بازنشستگان یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران است که تا زمان گردآوری داده‌های تحقیق (خرداد سال ۱۳۸۷) بازنشسته شده‌اند. نمونه‌ی آماری این پژوهش، تعداد ۳۷۰ نفر می‌باشد.

برای نمونه‌گیری، از روش خوشه‌ای دو مرحله‌ای استفاده شده است. ابتدا کشور به پنج منطقه‌ی شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شده است که از هر منطقه‌ی کشور، یک استان به‌عنوان نمونه‌ی اولیه برگزیده شده است. بر این اساس، استان گیلان، به‌عنوان استان نمونه‌ی شمال کشور؛ استان فارس، به‌عنوان استان نمونه‌ی جنوب کشور؛ استان سمنان، به‌عنوان استان نمونه‌ی شرق کشور؛ استان آذربایجان شرقی، به‌عنوان استان نمونه‌ی غرب کشور و استان مرکزی، به‌عنوان استان نمونه‌ی مرکز کشور برگزیده شده است.

آمار توصیفی

تجزیه و تحلیل متغیر وابسته نشان داد که ۱۵/۵ درصد از بازنشستگان یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران درخواست بازگشت به خدمت داشته‌اند.

آمار تحلیلی

الف- آزمون فرضیه‌های تحقیق

آزمون فرضیه‌های تحقیق، نشان داد که در هر یک از ابعاد پنج‌گانه‌ی فردی، سازمانی، اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی، بیش‌تر متغیرهای مربوطه، رابطه‌ای معنادار با متغیر وابسته‌ی پژوهش دارند که در بخش نتایج مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

ب- رگرسیون چندمتغیره و تحلیل مسیر

برای این که بتوان متغیر وابسته‌ی «تمایل به بازگشت به خدمت» را با استفاده از یک یا چند متغیر پیش‌بینی نمود، از یک مدل خطی استفاده می‌گردد که این مدل به‌صورت معادله‌ی زیر نشان داده می‌شود:

$$Y=a+b_1x_1+b_2x_2+\dots+b_kx_k+e$$

جدول ۲- تحلیل واریانس رگرسیون چندمتغیره‌ی «تمایل به بازگشت به خدمت

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه‌ی آزادی	میانگین مجذورات	F	درجه‌ی معنا داری
رگرسیون	۱۱۲۹/۳۹۲	۵	۲۲۵/۸۷۸	۸/۴۵	۰/۰۰۰
باقی مانده	۱۹۲۳/۵۹۶	۷۲	۲۶/۷۱۷		
کل	۳۰۵۲/۹۸۷	۷۷			

جدول شماره ۳- آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیره «تمایل به بازگشت و اعاده به خدمت

ردیف	آماره‌های تحلیل رگرسیونی	میزان آماره
۱	ضرب هم‌بستگی چندگانه	۰/۶۰
۲	ضرب تبیین	۰/۳۷
۳	ضرب تبیین تصحیح شده	۰/۳۲
۴	اشتباه معیار	۵/۱۶
۵	آزمون دوربین - واتسون	۱/۸۴

در تحلیل نتایج به دست آمده و تبیین نتایج مدل رگرسیونی، می‌توان گفت که در این مدل، کلیه‌ی متغیرهای مستقل برگرفته از چارچوب تئوریک و هم‌چنین سایر متغیرهای مستقل مورد نظر محقق که در فرضیه‌های فرعی تحقیق منعکس شده‌اند، وارد معادله شده‌اند. نتایج تحلیل رگرسیونی عوامل تبیین کننده‌ی «تمایل به بازگشت به خدمت در بین بازنشستگان یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران» نشان می‌دهد که از میان متغیرهای وارد شده به معادله، در مجموع پنج متغیر در مدل نهایی باقی مانده‌اند که این پنج متغیر ۳۲ درصد واریانس متغیر وابسته «بازگشت به خدمت» را تبیین می‌کنند.

ضرب نهایی رگرسیون چندگانه ۰/۳۷ است که مجذور آن، یعنی، «ضرب تبیین» بیانگر درصد تغییرات تبیین شده توسط متغیرهای مستقل وارد شده به معادله‌ی رگرسیونی می‌باشد. هم‌چنین «ضرب تبیین تصحیح شده» برابر با ۰/۳۲ می‌باشد. لذا، باید گفت که درصد واقعی و اصلاح شده‌ی میزان تبیین تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرهای مستقل، ۳۲ درصد می‌باشد. بنابراین، باید گفت که ۳۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهایی که در مدل

بررسی عوامل مرتبط با تمایل به اشتغال مجدد بازنشستگان نیروهای مسلح

نهایی باقی مانده‌اند، پیش‌بینی می‌گردد. نتایج به‌دست آمده از تحلیل رگرسیونی چندگانه را، می‌توان به صورت استاندارد در معادله‌ی زیر نشان داد:

$$ei + (0/25) \text{ جایگاه خدمتی} + (0/23) \text{ عوامل اقتصادی} + (-0/39) \text{ سابقه‌ی خدمت} + (0/30) \text{ سال بازنشستگی} + (-0/28) \text{ عوامل اجتماعی} = \text{تمایل به بازگشت به خدمت}$$

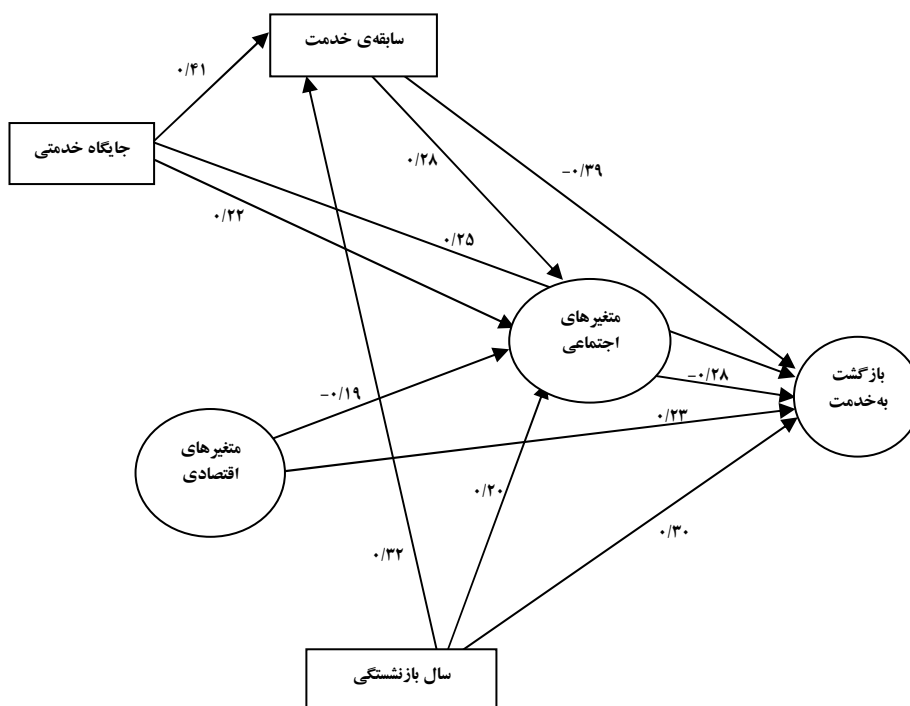
همان‌طوری که معادله‌ی فوق نشان می‌دهد، متغیر وابسته‌ی تحقیق، هم از عوامل اجتماعی و هم از عوامل سازمانی (سال بازنشستگی و سابقه‌ی خدمت و جایگاه) و هم از عوامل اقتصادی اثر پذیرفته و در واقع بخش عمده‌ای از تغییرات متغیر اعاده به‌خدمت، توسط ابعاد مختلف متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و سازمانی تبیین می‌گردد.

جدول ۴- آماره‌های مربوط به متغیرهایی که در مدل نهایی باقی مانده‌اند

نام متغیر	B	SE B	Beta	T	SIG T
عوامل اجتماعی	-۶/۶	۲/۹	-۰/۲۸	-۲/۳	۰/۰۱۹
سال بازنشستگی	۲/۲	۳/۴	۰/۳۰	۴/۰۳	۰/۰۰۳
سابقه‌ی خدمت	-۰/۹۵	۵/۵	-۰/۳۹	-۳/۲	۰/۰۰۲
عوامل اقتصادی	۰/۴۹	۷/۸	۰/۲۳	۲/۴	۰/۰۱۹
جایگاه خدمتی	۲/۷	۷/۶	۰/۲۵	۲/۳	۰/۰۲۳

بنابراین، سایر روابط مرحله‌ی دوم که به‌صورت اثرات غیرمستقیم وارد مدل می‌شوند، در نمودار ذیل قید شده است.

براساس مدل رگرسیونی برازش شده و معادله‌ی تحلیل مسیر، نتایج تحقیق را می‌توان در نمودار (۲) نمایش داد:

نمودار ۲- مدل رگرسیونی برازش شده و معادله‌ی تحلیل مسیر

بحث و نتیجه‌گیری

- نتایج مربوط به ابعاد فردی بازگشت به خدمت

فرضیه‌ی رابطه‌ی جنسیت و اعاده به خدمت، مورد پذیرش قرار گرفت که تأییدکننده‌ی پژوهش‌های علی‌بخشی (۱۳۸۴) و دواتی و جمالی (۱۳۸۳) می‌باشد.

فرضیه‌ی رابطه‌ی تحصیلات و اعاده به خدمت، مورد پذیرش قرار گرفت که در راستای تحقیق علی‌بخشی (۱۳۸۴) دواتی و جمالی (۱۳۸۳) می‌باشد.

رابطه‌ی بین متغیر وضع سلامتی و بازگشت به خدمت مورد تأیید قرار گرفت که در راستای تحقیقات مربوط به وضعیت سلامتی بازنشستگان و مطالعه‌ی «لی و شیهان» بوده است و

تأییدکننده‌ی تئوری «محیط اجتماعی» است. در این نظریه بیان شده است که سه متغیر مهم زندگی بازنشستگان «سلامتی»، «اوضاع مالی» و «حمایت اجتماعی» می‌باشد و لذا می‌توان چنین تفسیری ارائه نمود که بازنشستگان دارای وضعیت سلامتی بهتر و مطلوب‌تر، توانسته‌اند خودشان را با مسایل و مشکلات بازنشستگی سازگارتر نمایند.

- نتایج مربوط به ابعاد سازمانی بازگشت به خدمت

فرضیه‌ی رابطه‌ی درجه و بازگشت به خدمت و رابطه‌ی جایگاه خدمتی و اعاده به خدمت مورد پذیرش قرار گرفت که تأییدکننده‌ی پژوهش علی‌بخشی (۱۳۸۳) می‌باشد. در این پژوهش درجه و جایگاه به عنوان دو متغیر اثرگذار در زندگی دوران بازنشستگی افراد مورد توجه قرار گرفته است.

- نتایج مربوط به ابعاد اقتصادی بازگشت به خدمت

رابطه‌ی بین متغیر دارا بودن شغل بعد از بازنشستگی و درخواست بازگشت به خدمت مورد تأیید قرار گرفت که در راستای پژوهش عابدی و دیگران (۱۳۸۰) می‌باشد.

رابطه‌ی بین «میزان مناسب بودن مسکن شخصی» و بازگشت به خدمت که مورد تأیید قرار گرفته است، تأییدکننده‌ی پژوهش موسایی (۱۳۸۳) می‌باشد که در آن نداشتن مسکن مناسب، به عنوان یک متغیر مهم در زندگی بازنشستگی دانسته شده است.

رابطه‌ی بین «میزان حقوق بازنشستگی» و «میزان رضایت از حقوق بازنشستگی» با میزان تمایل بازگشت به خدمت نیز تأیید گردیده است که در راستای پژوهش علی‌بخشی (۱۳۸۴) و دواتی و جمالی (۱۳۸۳)، تئوری محیط اجتماعی و تحقیقات مربوط به وضعیت اقتصادی می‌باشد.

رابطه‌ی بین «میزان مشکلات اقتصادی و معیشتی» و بازگشت به خدمت که با پژوهش علی‌بخشی (۱۳۸۴) و سایر تحقیقات مربوط با مسایل مالی و اقتصادی بازنشستگان هم‌سو بوده است، تأیید شد.

رابطه‌ی بین «میزان نگرانی از آینده‌ی وضعیت اقتصادی خانواده» و بازگشت به خدمت مورد پذیرش قرار گرفت که با تحقیق موسایی (۱۳۸۳)، نظریه‌ی «عدم تعهد» و نظریه‌ی «فرهنگ فرعی» هم‌آهنگ است.

- نتایج مربوط به ابعاد اجتماعی بازگشت به خدمت

رابطه‌ی بین «سفرهای زیارتی» و «سفرهای سیاحتی» و بازگشت به خدمت که مورد تأیید قرار گرفته‌اند با تحقیقات علی‌بخشی (۱۳۸۴) و دواتی و جمالی (۱۳۸۳) هم‌سو می‌باشد. رابطه‌ی «تفاهم در روابط خانوادگی» با اعاده به خدمت تأیید شد. این نتیجه، پژوهش‌های علی‌بخشی (۱۳۸۴) موسایی (۱۳۸۳) را تأیید می‌کند.

رابطه‌ی «پذیرش نقش بازنشستگی» و «سازگاری با نقش بازنشستگی» و بازگشت به خدمت مورد پذیرش قرار گرفت که با پژوهش «سیبل اسمیت» و مطالعه‌ی «کلی» و «سوئیشر» و تئوری «تکاملی خانواده» هم‌سو می‌باشد که در این تحقیقات بر اهمیت پذیرش نقش بازنشستگی و سازگاری با دوران بازنشستگی برای حل مشکلات و مسایل دوران بازنشستگی تأکید گردیده است.

- نتایج مربوط با ابعاد روان‌شناختی بازگشت به خدمت

رابطه‌ی بین «میزان حقوق بازنشستگی» و «میزان رضایت از حقوق بازنشستگی» و بازگشت به خدمت تأیید شد که در راستای پژوهش‌های علی‌بخشی (۱۳۸۴)، موسایی (۱۳۸۳) و «نظریه‌ی عدم تعهد» است.

فهرست منابع

۱. دواتی، علی و اختر جمالی، (۱۳۸۳). بهره‌مندی بازنشستگان شهر تهران از خدمات ویژه‌ی اوقات فراغت. فصلنامه‌ی علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۴. ش ۱۵.
۲. صفرعلی، علی (۱۳۷۴). طرح ایجاد بیمه‌های تکمیلی بازنشستگی برای اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های سراسر کشور. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده‌ی مدیریت دانشگاه تهران.
۳. عابدی، حیدرعلی و محمدحسن محمدی و فتانه پاک نژاد (۱۳۸۰). وضعیت زندگی روزمره به‌دنبال بازنشستگی در اصفهان. مجله‌ی دانشگاه علوم پزشکی شهرکرد، دوره ۳. ش ۴.
۴. علی بخشی، مجتبی (۱۳۸۴). نیازسنجی فرهنگی بازنشستگان یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران. معاونت فرهنگی ستاد مشترک یکی از نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.
۵. فیروز، امیر (۱۳۸۰). بررسی وضعیت اجتماعی اقتصادی بازنشستگان گمرک جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۹. مجموعه مقالات سومین همایش بازنشستگان جشنواره‌ی شهید رجایی، سازمان بازنشستگی کشوری. ج ۱.
۶. کریمی، حمیدرضا (۱۳۷۵). بررسی مشکلات فرهنگی بازنشسته‌ی استان مرکزی. پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد. دانشکده‌ی مدیریت دانشگاه تهران.
۷. موسایی، میثم (۱۳۸۳). آثار اجتماعی و روحی بازنشستگی اعضای هیأت علمی: مورد مطالعه در دانشگاه تهران. فصلنامه‌ی مدرس علوم انسانی. شماره ۳۶.
۸. میشارا، بریان ل و روبرت ج رایدل (۱۳۷۱). روان‌شناسی بزرگسالان. ترجمه‌ی دکتر حمزه گنجی و همکاران، ج ۳. تهران: انتشارات اطلاعات.
۹. وبر، ماکس (۱۳۷۴). اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری. ترجمه‌ی دکتر عبدالمعبود انصاری. تهران: انتشارات سمت.
10. Caplan, Gerald (1974). **Social Support and Community Mental Health: Lectures' on Concept Development**. New York: Behavioral Publications.
11. Cassel, J. (1974). Psychosocial Processes and Stress: Theoretical Formulations. **International Journal of Health Service**. Vol. 4.
12. Cobb, Sidney (1976). Support as a Moderator Of Life Stress. **Psychosomatic Medicine**. Vol 38. p. 300.
13. Hollander, Edwin (1981). **Principles And Methods Of Social Psychology**. New York. Fourth Edition. Oxford University Press. p. 512.
14. Lippa, Richard (1990). **Introduction To Social Psychology**. Wadsworth Publishing Company. p. 643.

